

RUDENS LYRIKA

Rudens lyrika. (Kolektyvinė recenzija).

I. Šį rudenį, lig Naujųjų Metų, Kauno vitrinose pasirodė 9 eiliuotinės knygos knygelės. Simboliškas lietuviškas skaičius! Beveik visos jaunųjų žmonių. Tik trijų rašytojų čia jau antrosios trečiosios knygelės. Visos kitos — pirmagimiai.

Kad būtų pilnesnis vaizdas, kas pas mus rašo eilėraščius, kiek jų pasirodė per pusę metų, suminėkim autorius, jų profesijas, knygų vardus, eilėraščių skaičių. Štai toji statistika.

VI. Suchockis, spaustuvininkas, rinkėjas, *Roboto daina* — 8 eil., 46 psl.; Petras Babickas, žinomasis „radijo dėdė“, *Geltona ir juoda* — 10 eil. dalykų, bet 68 psl.; B. Rutkauskas, studentas literatas, *Eilėraščiai maršė* — 38 eil., 48 psl.; P. Kubilius, rodos, pašto valdininkas, *Tarp betoninių sienų* — 8 eil., 48 psl.; P. Orintaitė, gimnazijos mokytoja, *Vingių vingiai* — 48 eil., 78 psl.; J. Graičiūnas, rodos, studentas mokytojas, *Akių ganyklose* — 30 eil., 64 psl.; A. Žemaitis, žinomas dailininkas Žmuidzinavičius ir dar Šaulių sąjungos pirmininkas, *Gyvenimo takais* — 62 eil., 106 did. psl.; Alė Sidabraitė, artistė, *Eskizai* — 65 eil., 80 psl.; Pr. Gegecka, *Sutemų dainos* — 33 eil. 48 p.

Štai su viršum pusšesto šimto puslapių poezijos per tą mielą rudenėlį! Trejetas šimtų lyrikos „kšasnių“! Tiesa, Babickas yra daugiau epikas. Jo eiliuoti po kelis puslapius dalykai yra ištisos poemos, apysakos, romanai.

Čia suminėjome tik rašytojus, išleidusius šio ar tokio lyrikos knygas. Jų tarpe randam 6 centro gyventojus, 3 provincijos, 7 vyrus, 2 moteris. Tačiau tai dar nereikia, kad iš viso moterų rašytojų esama mažiau produktingų. Užtenka atsiminti rašytojas, kurios nuolatos peni periodiką: Vaičiūniene, Buivydaite. S. Bačinskaitė ir k. Pastarosios eilėraščių rinkinį buvo pasiskelbęs išleisiąs vienas žurnalas. Tik, girdėt, recenzentas kažkur rankraščius nudėjęs...

Jei mūsų jaunieji rašytojai pretenduoja į poetų pasaulį, pasiteiraukim pirma, kokie yra jų kūrybos keliai: kas paskatino juos griebtis plunksnos, kas sukūrė juose jausmų ir idėjų sroves, kiek jos galingos, gilios, kiek ir kaip jomis sugebėjo užkrėsti skaitytoją. Kitaip sakant, čia iškyla tematikos, nuotaikos, literatūrinių formų klausimas.

II. Du svarbiausi gyvenimo centrai įkvepia čia nagrinėjamų rašytojų plunksnas: kaimas ir miestas. Kaimo gamtos ir jo žmonių primityvumas ir švelni melancholija; miesto technika, gatvės palaidumas ir kova dėl būvio. Du kraštutiniai, du jų atstovai. Kaimo romantikas sentimentalistas Jonas Graičiūnas; miesto — Suchockis. Kiti talpstosi vidury. Į Graičiūno kompaniją — P. Orintaitė, Rutkauskas; į Suchockio — Kubilius, Babickas; Babickas ypačiai mėgsta dinamiškumą — ekspresai, autobusai. Ši tvarka tereiškia tematiką, ne rašytojų kūrybinį pajėgumą.

Nors miestas ir kaimas turi maždaug po lygiai atstovų, tačiau, apskritai imant, kaimas persveria. Net tie, kurie mieste dūrinėja, kurių tematikoje figūruoja restoranai, kavinės, bulvarai, betoniniai kalėjimai, autobusai, traukiniai, taksi... ir kiti miesčioniško ar technikos gyvenimo daiktai, ir

tie, kur buvę kur nebuvę, reikia kaimo pasiilgimą, kaimą idealizuoja, ypačiai jo gamtą.

Kaip su įprastiniais erotikos ir patriotiniais ar, tiksliau tariant, pilietiniais motyvais? Charakteringa, kad šitie motyvai jaunųjų poetų tarpe randa mažiau susidomėjimo. Daugiausia ir stipriausių eilėraščių erotiniais motyvais yra davusi Alė Sidabraitė. Pilietinės patriotinės poezijos jaunieji visai nerašo, jei neskaitysim kelių eilėraščių iš to trejeto šimtų. Atgimstančios Lietuvos romantiškas šaukimas į vienybę, romantiškas viso, kas lietuviška, idealizavimas, net mūsų tautos aktualijos (opusis Vilniaus klausimas) jau nebestengia rašytojų įkvėpti. Tie dalykai kažkaip liko nuvalkioti, suprofanuoti, ir jau tariausi visuomenėj — net keista! — su kažin kokia skurdžia ironija. Ironija iš savęs pačių, nors mylim tėvynę, rodos nė kiek ne mažiau kaip anksčiau! Rašytojai dažniau kalba ne apie tėvynę, bet apie tėviškę — mažesnės tautos sąvoką. Tai rodo net atskiri eilėraščių ciklai: tėviškos dangui (Orintaitė), tėviškė fioletinių saulėlydžių atokaitoj (Graičiūnas). Tai gaivališkas prisirišimas prie savo gimtosios gamtos, kurį jaučia kiekvienas sėslus žmogus. Nuo tėvynės sąvokos, kiek abstraktesnės ir suprantamos kiek kultivuotam protui, sugrįžta į pirminių emocijų sritį, į kurią įeina tėviškos gamtos ir jos žmonių pajautimas.

Senuoju piliečio, patrioto, šaulio keliu žengia tik Žemaitis. Bet tai išimtis. Žemaitis susiformavęs dar senaisiais maironiniais laikais. Kai kurie jo eilėraščiai parašyti dar 19 amžiuje, kada visi susipratėliai lietuviai degė tėvynės idealizavimo patosu. O kai dabar Žemaitis rašo, jis, matyt, niekados neužmiršta, kad jis Šaulių s-gos pirmininkas. Jo visuomeninis padėjimas nulėmė temų pasirinkimą ir jų interpretavimą. Lygiai kaip visuomeninis ar profesinis būvis, gyvenimo suteiktos ar primestos pareigos gerokai nusvėrė ir kitų rašytojų kūrybos pobūdį. Tam ir buvo pradžioje

suminėta, kuo čia nagrinėjami rašytojai verčias.

III. Tematikos faktas nulemia ir nuotaiką. Retoriškas aimanavimas (ar bent noras paaimanuoti!), apatija, melancholija, vietomis net skysta mizantropija ar šiaip elegija pagavo ir Suchockį, ir Graičiūną, ir Kubilių, net Rutkauską, o kartais ir Orintaitę. Švystels vienas kitas saulėtesnis šyps-nys, nuaidės energingesnis garsas, pagrūmos revoliucingesnis gestas Suchockio, Kubiliaus eilėraščiuose, bet vėl taryt nusi-gąsta — ir vėl lyriška dejonė.

Kodėl?

Skurdžios apatijos balsais paprastai prabyla rašytojai priespaudos laikais, kada asmenybė esti paminta po batų ir nėra jokios vilties išsivaduoti. Bet priespaudos laikais gimsta ir revoliucijos dainos. Gal čia yra mūsų rašytojų apatijos prie-žastis? Gal jie įžiūri kokią priespaudą? Tokiais visuomeni-niais motyvais eilėraščių blyksteli Kubiliaus, Suchockio rinki-nėliuose, kur jausti priespaudoj darbo žmogus. Tačiau daugiausia yra egotistinio pobūdžio skundas — laimė kažkur nuskrido, veidas pasidarė kaip naginė, nujautimas, kad jį kaip pranašą ar latrą nukryžiuos. Ir šitas dejavimas, apatija daug kur atrodo jau retoriškas. Tai ten, kur rašytojas imasi melancholijos iš mados. Tuo nenuoširdumu ypačiai „griešija“ Suchockis, Kubilius, net Graičiūnas. Esama vietomis ir nuoširdžios elegijos, kurios priežasties pats rašytojas, rodos, nežino:

O kas iščiulpo akis, krūtinę? —

paklausiu žynį — uosį.

Nepasakysi, nepasakysi —

tik galvą palinguosi!.. (Rutkauskas).

Elegijos pamėgimas ar išdidi visam kam panieka vis dėl-to paaiškinama rašytojų psichologija. — Matėm, kas pas mus rašo: iš kaimo atvykę į miestą. Tas miestas, nors

menkas, duodasi jiems pažįstamas (kaip paprastai!) iš blogosios pusės: krinta į akį smuklių gyvenimas, gatvės, mašinizmas. Tad ir aprašomas tas gyvenimas kaip žmonių, kurie negali tenkintis tuščiu gatvės triukšmu, viską ryjančia mašina, kurie nori kažko daugiau, kurie vis dėlto, tarsi, neturi valios, tarsi, neturi gyvenimo idealo, aiškos krypties kas daryti. Blieka tik elegija ar sarkazmas, panieka. Mažiau elegijos Orintaitės ir Sidabraitės eilėraščiuose. Geriau joms ir sekas lengvos nuotaikos dalykai.

Tik Babickas, jau brendęs žmogus, o be to iš prigimties į gyvenimo reiškinius, matyt, linkęs žiūrėti ir humoristo akimis, apsieina be elegijos. Net ramina pesimistus; nepa-gailėdamas vietomis netikėto humoro:

Jei kas tave
kankins,
tyčiosis,
skriaus,
tik juokis ir tylėk,
bet nesišaudyk, nesikark
ir pagaliau nesipjauk,
o kur nors pamiškėn
ar palaukėn pabėk,
nusišypsok ir nusispjauk.

Visuomeniškai didaktišku atžvilgiu tai visai sveikas receptas.

IV. Tematikai ir nuotakai atsako ir literatūrinė eilėraščių forma: poetinis žodynas, sintaksė, kompozicija.

1. Skurdžiaus, bedalio nuotakai išreikšti gausingai vartojami skurdų emociingumą ir vaizdingumą kelių motyvai — iš gamtos ar iš gyvulių gyvenimo. Ypačiai visų mėgstamas palaužtas ar nulūžęs (ne tik svyruojąs!) beržas. Toliau medžių simbolikos grupė prasitęsia: svyruojąs gluosnys,

žynys uosis, klevas, žilvytis, ažuolas... su tam tikrais skurdžiais epitetais.

Vienišumo nuotakai labiausiai vartojamas šuns motyvas — ir dar skalijančio šuns. Įdomus šiaip ir gražus. Rodos, Borutos pargabentas, jis paplito jaunųjų tarpe. Tiesiog mada virto: ir šuns biografijos rašomos, ir save su šunim lygina, o šuns atributą — skalinimą perkėlė žmonėms; net pakelės medžiai skalina! Kol simbolis buvo naujas, lyriškai ar net traagiškai jis nuteikdavo (prisirišimas, ištikimumas, o vis dėlto liūdnas galas!); tačiau dabar jau jis per daug nuvalkiotas. Atsisako tarnauti, kaip ir pats šuo pasenęs... Tas pat su pasigautu lietuvišku bernu.

Skyrium apie epitetus, palyginimus ir kt. poetines priemones nekalbėsime. Iškeltinas tik poetinio žodyno (lygiai kaip ir tematikos) dvilypumas: kaimo žodynas ir miesto technikos žodynas. Arčiau šiuo atžvilgiu prie kaimo stovi P. Orinitė. Ji kalba kaimo kalba. Graičiūnas, nors yra kaimo romantikas (žiūrint tematikos), bet jo žodynas jau labiau iš miestiskų aktualijų. Štai aprašo šunį, nušautą kaip komunistą; aprašo neišklausomus prašymus ir palygina: „Galbūt aš rytdieną Tau kaip ministeriui valkiosiu prašymą“. Ar dar įdomiau: „Gervės vienetą parašė, Lietuvos padange siausdamos“. („Vienetas! Pažink mokytoją“).

Tie, kurie semias temas iš miesto ir technikos gyvenimo, kartais netenka „lietuviškos“ kalbos. Viską sumechanina! — Babickas kalba apie širdies motorą:

Širdies mašina eina be remonto, —
kartais šimtą metų...

— Taip, taip, — pertraukiau, —
bet kartais meilės *fronte*
signalo nepamatę,
mes skubame *atakon*
ir kovą jau *à conto*,

kaip *autobuso ratą*,
į pajamas įrašom.

Dar toliau grybštelia Suchockis:

Į mano širdį
jausmų *brigados*
marširuoja,
į mano širdį
žvilgsnių *kanonados saliuotuoja*.

Kiek eilučių, tiek technikinių žodžių! Kai skaitai, turi daugiau šypsotis iš tos forms. Dėl to Babicko kituose dalykuose, kur jausti irgi tam tikras humoras, tie svetimieji žodžiai neskamba tokiu disonansu, kaip čia Suchockiui.

2. Išviršinė forma. Pirmoji grupė — klasiškai eiliuoti dalykai: ritmingi, su rimu, posminiai; sakiniai daugiausia gramatiškai taisyklingi. Šios grupės laikosi stipriausiai Alė Sidabraitė, P. Orintaitė. Šalia jų Rutkauskas, dar Graičiūnas.

Antroji grupė — laisvas sakinių sudarymas, laisvas jų kombinavimas eilutėje ar puslapyje, laisvas ritmas ir rimas. Iš čia kapotiniai negramatiški sakiniai; iš čia gausu eilučių po du žodžiu, po žodį, ar tik po šauktuką, klaustuką, brūkšnį... Kartais puslapy tik po keturias eilutes (Graičiūnas).

Visos tos priemonės savaime yra geros, kol vartojamos kaip priemonės lyriškiems nusiteikimams reikšti. Bet kada jos virsta sau tikslu, kada belieka išviršinė grafiška forma be vidaus turinio — poezijos sričiai daugiau nepriklauso. Tuo formalizmu ypačiai pavirtęs čia visas Kubilius.

Statikos temoms plėtoti praverčia plastiškas vaizdingumas. Dinamizmui — ypačiai ritmika. Daugiausia dinamizmo, ekspresijos rodo Babickas (neužmirština, kad jis per dienų dienas verčiasi radijo dinamika!). Traukinio, automobilio šėlimas jam sukelia ir pamėgdžiojamąjį veiksmo ritmą, nelyginant kaip senajam dainos seneliui... girmų

ūžimas. Tik įsiklausykim į jo ekspreso pašėlišką lėkimą: iš karto po laisvo ritmo eilučių pajunti šniokščiančio traukinio ritmiką.

Literatūrinę srovę šiuo tarpu gražiai charakterizuoja net viršelių iliustracijos: Suchockio ratai — iš karto rodo čia esant mašinizmą ir techniką. Rutkausko burės — simbolizmo mėgimą, Graičiūno beržas — romantiką, Žemaičio šaulė — už save kalba, Babicko išsiskėtęs žmogus — ekspresionizmą...

Radom kelius, kuriais rūpinas eiti mūsų „rudens“ rašytojai lyrikai. Matėm, kad jie rūpinas eiti naujais keliais, nori būti originalūs. Tik nuo senojo vilko bėgdami ant naujos meškos užbėga: krypsta į kraštutinumus. Tai rodė tiek tematika (bent iš dalies!), tiek motyvai, tiek literatūrinės formos.

V. Kurie literatūriniai vaisiai išnagrinėtais keliais einančių rašytojų? — Apie kiekvieną trumpai skyrium.

Suchockis — dvilypis: agitatorius ir poetas. Kur agitatorius, ten jis rašo manifestus, proklamacijas, kitus niekina kaip supuvusius, pats giriasi „nesutepęs nuodėme batų“. Ten jis nenatūralus, pasipūtęs. Tai visai ir netinka, matyt, jo prigimčiai. Jis iš esmės kitoks: jis daug natūralesnis ir daug nuoširdesnis, kada ima aprašinėti, pavyzdžiui, kad ir... gamtą. Čia jis moka vietomis vaizdingas būti („Mylimai“, „Kūčių vakaras“, „Rudens eskizas“), o kartais net nuoširdus („Tėviškei“). Yra daug dar senojo tipo — romantiškų eilėraščių: ten jausmas negilus, eiliuoti moka. Ten, matyt, būta „jaunojo“ Suchockio.

Petras Babickas — originalus. Dinamikos žmogus. Humoristas. Moka trumpai kondensuotai aprašinėti, sutraukti veiksmą keliais sakiniais, vaizduodamas atskirus fragmentus, kaip Sovkino filmai. Per 4 puslapius jis išsakoja visą romaną. Ypač tai matyt jo „505“. Įdomus ir jo „Ekspresas“. Tik kartais jau įgrysta technikos žodynas. Savo

rašinius iliustravęs pats — tas pats dinamizmas ar ekspresizmas. Pasirodo, jam sekas ir piešti.

P. Orintaitės tematika įvairesnė, bet emocijos negilios, plokščios. Geresni atrodo lengvo žaismo eilėraščiai, sruogiški („Audimo vingiai“, „Smilgos“, „Saulės laumės“). Formoj vietomis parodo įdomesnės rimų kombinacijos:

Mylėjau aš tave, o jaunas lovelase!
Kiek ilgesio kentėjimų ir kiek maldų!
Didžioji meilė ta lig šiol dar neišgeso —
Tu gyveni mano širdy, o lovelase!

Tas pats rimas kartojasi tris kartus ketureilyje; tas pats žodis pirmoj ir paskutinėj eilutėj (plg. dar 72 p.).

Orintaitė mėgsta dažnai tiesiog savo jausmus reikšti. Čia dažniau išvirsta į plokščią retoriką. Bet imasi kartais ir daiktus vaizduoti, aprašinėti. Ir šis antrasis būdas jai labiau vykęs. Čia ji moka vaizdą sudaryti, o svarbiausia — pasirodo pastabi („Amen“, „Mergužėlė drobes audė“, „Pašešupio gluosnis“ ar net „Tėviškėje“). Ar tik ji nebūtų geresnė beletristė?

Alė Sidabraitė — kaip ir Orintaitė — nėra stipraus jausmo ar gilios refleksijos rašytoja. Nėra ji nė peizažistė. Tematika taip pat jau per ne lyg vienoda — erotizmas. Bet ji — formos poetė, formos elegancijos, muzikos. Kartais jauti, kaip rašytoja su žodžiais žaidžia, „išdykauja“ panašiai, kaip išdykauja tam eilėrašty jis ir ji:

Nepavysi! Nepavysi!
Nepavysiu? Pamatysi!
Saulė juokias jos akyse...
Na, palaukš, nedovanosiu,
Pasivijęs išbučiuosiu
Visą šienę išvoliosiu!

Išbučiuosi? Na, tai kas?!

Vėjas draiko jos kasas...

Kaip viskas kondensuota, kaip visas tas šelmiškas ūpas gyvai atvaizduotas, kaip pagaliau staigiai nauju motyvu nutrauktas tas dialogas! Panašaus šelmiško ūpo, lengvo humoro prisisunkęs yra „juokdarys mėnulis“ (62), o formos žaismo daugiau pavyzdžių randam 51, 58, 7, 66 p. Bet vietomis vis dėlto pasitaiko ir ritmikos klaidų ir net sintaksės.

J. Graičiūnas šiuo tarpu neįdomus, nors rūpinas būti originalus. To originalumo ieško stiliaus priemonėse: ima kiek begalėdamas stilizuoti. Tik įpuola į trafaretą: ima daryti stiliaus priemonės viena ir ta pačia maniera (plg. įnagininko palyginimus). Vaizdingumo ypačiai paisydamas, gausiai vartoja metaforiškų pasakymų. Tik suradęs kokią prąšmatnesnę metaforą negali atsikratyti pagunda antru ir trečiu kartu jos vėl pasigauti: miestas ar balos po kelis kartus rūko pypkes, o ganyti — tai visi gano: liepa akį gano, žiedas orą gano, saulė pati ganosi, autorius akis gena į akių ganyklas ir t.t. Gal dėl to ir visas rinkinys pavadintas *Akių ganyklomis*. Savaimė tai visai gali būti gražios metaforos. Tik nuolatinis tos pačios priemonės kartojimas nėra kūrybingumo žymė. — Geriausiai vykęs — „Tėviškės ganyklose“.

A. Žemaitis vis dėlto yra geresnis dailininkas nei poetas; tiesa, L. Giros liudijimu, jis ir nepretenduoja į Parnasą. Jo „Lietuvos vaiko katekizmas“, kiek pataisytas, praverstų iš tiesų elementoriui patriotiniam auklėjimui.

P. Gegecka sakos dainius esąs. Skaitydamas jo lyrikos posmus, kaip:

Sutemos širdį man užgavo,
Skausmas dainą pagamino.
Skausmas dainą man dainavo,
Daina širdį kiek ramino. —

turėsi pripažinti, kad Lietuva baisiai poetinga šalis, tokios „poezijos“ rašytojų kiekviena aukštesnioji mokykla turi vis po kelias dešimtis. — Apie Rutkauską ir Kubilių *Židinyje* buvo rašyta skyrium.

Kažkas mūsų rašytojams atėjo į galvą nedėti turinio sąrašo. Kada nori surasti reikalingą eilėrašį, vartyk visą knygėlę. Argi tuo norima diplomatiškai priversti dar iš naujo visą rinkinį perskaityti?

Bendrai imant — visa pereito rudens lyrika yra nedidelis indėlis į mūsų literatūrą. Tačiau tai yra pirmieji darbai. Juos išsijojęs randi keliolika visai gerų dalykų, kurie rodo, kad kai kuriems gabumų nepašykštėta. Kai prie tų gabumų dar prisidės platus apsiskaitymas, kritiškas į visas naujybes ir senybes žvelgimas, o iš čia — nuoširdus savarankiškumas, lauktina ir geresnių dalykų.